

JAROSŁAW MATWIEJUK
Białystok

REGULACJA PROBLEMATYKI WYZNANIOWEJ
W AKTACH KONSTITUCYJNYCH FEDERACJI ROSYJSKIEJ,
REPUBLICY BIAŁORUŚ ORAZ UKRAINY

Regulacja problematyki wyznaniowej stanowi istotną i ważną część regulacji konstytucyjnych współczesnych państw. Nie inaczej jest w państwach powstałych w skutek rozpadu Związku Radzieckiego, a w szczególności Federacji Rosyjskiej, Republice Białoruś oraz Ukrainie. Konstytucje tych trzech państw postradzieckich podobnie jak w większości innych państw normują dwie podstawowe materie wyznaniowe. Po pierwsze regulują problematykę stosunku państwa do związków wyznaniowych i poprzez to określają model państwa. Po drugie regulują podstawową wolność człowieka jaką jest wolność sumienia i wyznania i precyzują wypływającej z niej uprawnienia.

Cechą charakterystyczną ustaw zasadniczych obowiązujących w państwach postradzieckich jest brak rozdzielenia przepisów wyznaniowych tzn. regulacja wolności sumienia i wyznania znajdująca się w rozdziałach poświęconych wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela zawiera jednocześnie regulację stosunku państwa do związków wyznaniowych.

Postanowienia zawarte w przepisach konstytucyjnych dadzą się zgrupować wokół następujących zasad wyznaniowych: zasady wolności sumienia i wyznania z bardzo ogólnie ujętym zakresem przedmiotowym, zasady równości jednostek, zasady świeckości państwa, zasady równouprawnienia związków wyznaniowych.

Cechą wspólną konstytucyjnych norm wyznaniowych obowiązujących w omawianych trzech państwach jest fakt ich szerokiego rozwinięcia w swoich ustawach wykonawczych do konstytucji. Określają one uprawnienia indywidualne wynikające z wolności sumienia i wyznania, ich gwarancje oraz tryb legalizacji nowo powstających związków wyznaniowych, zakres

działalności związków wyznaniowych i nadzór organów państwa. Nie mniej na szczycie hierarchii źródeł prawa znajduje się konstytucja, której normy mają charakter nadrzędny i bezwzględną przewagę nad normami wszystkich innych źródeł prawa¹.

Wspólna dla konstytucyjnych regulacji wyznaniowych Federacji Rosyjskiej, Republiki Białorusi oraz Ukrainy jest większe lub mniejsze nawiązywanie do radzieckiego modelu regulacji materii wyznaniowych. Oczywiście należy mieć tu na myśli rozwiązania konstytucyjne z ostatniego okresu istnienia Związku Radzieckiego. Potwierdzają to używana terminologia np. wolność sumienia i wyznania oraz silny akcent na świeckość państwa.

Podkreślmy jednak, iż oczywiście materie konstytucyjnej regulacji wyznaniowej bardzo różnią się od zawartej w Konstytucji ZSRR z 1977 r. Główne różnice polegają na: wprowadzeniu możliwości służby alternatywnej w zamian za służbę wojskową, zakaz ograniczania wolności sumienia i wyznania w okresie stanów nadzwyczajnych, zmianie adresata wolności sumienia i wyznania z obywatela na każdego człowieka oraz likwidacji zapisu o wolności propagandy antyreligijnej. Zauważyć przy tej okazji należy (wykraczając poza ściśle określony temat analizy), że na płaszczyźnie regulacji ustawowej różnice między systemem współczesnym a rozwiązaniami radzieckimi są jeszcze większe. Najważniejsze z nich to: większe poszanowanie zasady autonomii organizacji religijnych, nadanie związkom wyznaniowym statusu osób prawnych, uproszczenie procedury rejestracyjnej organizacji religijnych, poszerzenie przedmiotowego zakresu wolności religijnej poza granice działalności stricte kultowej, wprowadzenie instytucji, zapraszanie duchownych pochodzących z innych państw oraz przebudowa i liberalizacja systemu nadzoru państwa nad organizacjami religijnymi. Występują jednak także podobieństwa z ustawodawstwem radzieckim. Zaliczyć do nich należy na przykład utrzymanie centralnego organu administracji wyznaniowej jakim jest Komitet do spraw Religii i Narodowości² oraz brak duszpasterstwa wojskowego.

W tym miejscu należy także rozwiać pokutujący w różnych środowiskach mit o rzekomej identyczności wyznaniowych regulacji konstytucyjnych zawartych w białoruskiej i ukraińskiej ustawie zasadniczej z rozwiązaniami przyjętymi w konstytucji Federacji Rosyjskiej. Dowodzą tego zarówno zakres konstytucyjnej regulacji oraz różnice terminologiczne, które wypłyną w dalszej części analizy zagadnienia.

¹ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005, s. 209.

² W 2004 w modelu ukraińskim organ taki został zlikwidowany, a jego zmodyfikowane kompetencje przejął Minister Sprawiedliwości.

Konstytucja Federacji Rosyjskiej przyjęta w ogólnonarodowym referendum z 12 grudnia 1993 r.³ normuje problematykę wyznaniową ogólnie w dwóch aspektach. Po pierwsze normuje problematykę wyznaniową w aspekcie indywidualnym jednostki w ramach przede wszystkim wolności sumienia i wyznania. Po drugie określa generalne zasady relacji państwa rosyjskiego do związków wyznaniowych.

Zasadnicze znaczenie dla unormowania wyznaniowego statusu jednostki ma art. 28 konstytucji, który gwarantuje każdemu człowiekowi, a więc co należy szczególnie podkreślić nie tylko obywatelowi Federacji Rosyjskiej wolność sumienia i wolność wyznania. Ustrojodawca rosyjski stanowi, że wolność sumienia i wyznania to w istocie uprawnienia jednostki do: indywidualnego lub wspólnego z innymi wyznawania dowolnej religii lub nie wyznawania żadnej, nieskrępowanego wyboru, posiadania i rozpowszechniania przekonań religijnych i innych oraz działania w zgodzie z nimi, a także prawo obywatela do zamiany służby wojskowej na alternatywną służbę obywatelską oczywiście w przypadku, gdy pełnienie służby wojskowej jest sprzeczne z jego przekonaniem lub wiarą⁴.

Norma konstytucyjna zawarta w art. 28 została uzupełniona art. 17 federacyjnej konstytucji, który zalicza wolność sumienia i wyznania oraz zawarte w niej uprawnienia do grupy podstawowych praw i wolności człowieka. Są one traktowane jako niezbywalne i przysługują każdemu od urodzenia⁵.

Realizacja wolności sumienia i wyznania nie powinna naruszać praw i wolności innych osób. W warunkach stanu wyjątkowego w celu zapewnienia bezpieczeństwa obywateli i obrony ustroju konstytucyjnego zgodnie z federalną ustawą konstytucyjną w odniesieniu do poszczególnych praw i wolności mogą być wprowadzone ograniczenia ze wskazaniem ich zakresu i terminu obowiązywania. Nie dotyczy to jednak wolności sumienia i wyznania.

Wolność sumienia i wyznania wzmocniona jest przez zasadę równości. Zasada ta zawarta w artykule 19 Konstytucji stanowi, że wszyscy są równi w obliczu prawa i sądu, a państwo rosyjskie gwarantuje równość praw i wolności człowieka i obywatela niezależnie od płci, rasy, narodowości, języka, pochodzenia, stanu majątkowego i stanowiska służbowego, miejsca zamieszkania, stosunku do religii, przekonań, przynależności do organizacji

³ A. Kubik, A. Bosiacki, *Konstytucja Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2000,

⁴ Szerzej o tym uprawnieniu: M. W. Bağlağ, *Konstitucyonnoje pravo Rossijskoj Fiedieracii*, Moskwa 2002, s. 274–276.

⁵ E. P. Grigonis, *Komentarj k konstitucji Rossijskoj Fiedieracii. Postatiejnij*, Piter 2003. s. 31.

społecznych, a także innych okoliczności. Normodawca konstytucyjny jednocześnie zabronił jakichkolwiek form ograniczania praw obywateli ze względu na przynależność społeczną, rasową, narodowościową, językową lub religijną.

Jeżeli chodzi o regulację konstytucyjną odnoszącą się do stosunków państwa z związkami wyznaniowymi należy zauważyć, iż kluczowe znaczenie ma tutaj art. 14 konstytucji. Wprowadza on zasadę generalną, zgodnie z którą Federacja Rosyjska jest państwem świeckim, a związki wyznaniowe są oddzielone od państwa. Konsekwencją takiego rozwiązania jest również przyjęcie normy zabraniającej uznania jakiejkolwiek religii za państwową lub obowiązującą.

Cechą charakterystyczną rosyjskiej konstytucji jest także potwierdzenie, że wszystkie związki wyznaniowe są równe wobec prawa. Konstytucja wyraźnie jednak zabrania tworzenia i działalności organizacji społecznych (a więc także związków wyznaniowych), których cele lub działania zmierzają do zmiany siłą podstaw ustroju konstytucyjnego i naruszenia integralności Federacji Rosyjskiej, zagrożenia bezpieczeństwa państwa, tworzenia formacji zbrojnych, rozpalaenia waśni społecznych, rasowych, narodowych i religijnych.

Konstytucja Federacji Rosyjskiej dopuszczając ideologiczną różnorodność stanowi, iż żadna ideologia w tym religijna nie może być uznana za państwową lub obowiązującą.

Ostatnią cechą charakterystyczną omawianej konstytucji, którą należy uwzględnić przy analizie zawartych w niej regulacji wyznaniowych jest przyjęcie dwóch zakazów odnoszących się zarówno do jednostek jak i związków wyznaniowych⁶. Pierwszy to zakaz propagandy lub agitacji rozpalającej nienawiść i wrogość społeczną, rasową, nacjonalistyczną lub religijną. Drugi natomiast zabrania uprawiania propagandy wyższości społecznej, rasowej, etnicznej, religijnej lub językowej. Wprowadzenie i silne zaakcentowanie tych dwóch rozwiązań normatywnych wynika oczywiście z wielowyznaniowego i wielonarodowego charakteru Federacji Rosyjskiej oraz negatywnych doświadczeń wynikających z licznych, często krwawych konfliktów o podłożu narodowo-wyznaniowym, które wybuchły po upadku Związku Radzieckiego.

Normatywna regulacja problematyki wyznaniowej zawarta w rosyjskiej ustawie zasadniczej została uszczegółowiona w ustawie federalnej z 19 września 1997 r. o wolności sumienia i o stowarzyszeniach religijnych⁷.

⁶ J. M. Prusakov, *Konstitucija Rossijskoj Fiedieracii. Nauczno-praktičeskoj kommentarij*, Rostów nad Donem, 2002.

⁷ *Sobranije zakonodatelstwa RF*, 1997, nr 39, s. 4465.

W Republice Białoruś pozycję prawną organizacji religijnych⁸ oraz pojęcie i zakres wolności sumienia i wyznania określają normy prawne znajdujące się w konstytucji z 1994 r.⁹ przyjętej w republikańskim referendum z dnia 24 listopada 1996 r. i obowiązującej od 27 listopada tegoż roku¹⁰.

Dokonując regulacji problematyki wyznaniowej ustrojodawca białoruski wprowadził w art. 16 konstytucji trzy konstytucyjne zasady wyznaniowe: zasadę równości religii i wierzeń, zasadę ustawowej formy regulacji wzajemnych stosunków państwa z organizacjami religijnymi oraz zasadę swobody działalności organizacji religijnych.

Pierwszą konstytucyjną zasadą wyznaniową jest zasada równości religii i wierzeń wobec prawa. Ustrojodawca nie wprowadził uprzywilejowania jakiegokolwiek religii czy też wyznania potwierdzając tym samym pośrednio świecki charakter państwa. Konstytucyjna zasada równości religii i wierzeń została wzmocniona dodatkowo dwiema normami konstytucyjnymi.

Pierwsza norma została zawarta w art. 22 konstytucji, który stanowi, że wszyscy ludzie są równi wobec prawa i mają uprawnienie do równej obrony swoich praw i wolności bez jakiegokolwiek dyskryminacji na przykład ze względów religijnych.

Druga norma znajduje się w art. 31 konstytucji. Zgodnie z jego brzmieniem każdy ma wolność sumienia i religii¹¹. Wolność ta w ujęciu konstytucyjnym obejmuje zespół uprawnień jednostki, w skład których wchodzi: uprawnienie do samodzielnego określenia swojego stosunku do religii, swoboda indywidualnego lub zbiorowego wyznawania dowolnej religii albo nie wyznawania żadnej, prawo do wyrażania i głoszenia przekonań związanych ze stosunkiem do religii, uprawnienie do uczestniczenia w obrzędach religijnych, rytuałach, obrzędach nie zabronionych prawem.

Wydaje się, że dodatkowo konstytucyjną zasadę równości religii i wyznań wspiera norma art. 5 konstytucji, na podstawie której organizacje religijne otrzymały prawo korzystania z państwowych środków masowego przekazu na równych zasadach. Zasada równości religii i wierzeń w systemie

⁸ Do określenia podmiotów religijnych normodawca białoruski nie stosuje używanych w polskim systemie prawnym terminów kościoły i związki wyznaniowe.

⁹ Narodowe Centrum Informacji Prawnej Republiki Białoruś. Ustawodawstwo Republiki Białoruś, s. 1–27.

¹⁰ Konstytucja weszła w życie z dniem publikowania w gazecie „Zwiezda”, oficjalnym organie publikacyjnym dla aktów normatywnych.

¹¹ Każdy, czyli obywatel, cudzoziemiec oraz bezpaństwowiec znajdujący się na terytorium Republiki Białoruś.

prawnym wydaje się najważniejszą zasadą konstytucyjną, która determinuje pozycję prawną organizacji religijnych w Republice Białoruś.

Druga zasada konstytucyjna znajdująca się w artykule 16 konstytucji wprowadza wyłączność ustawowej formy regulacji dla materii wzajemnych stosunków państwa z organizacjami religijnymi. Ustawa jest aktem normatywnym uchwalanym jedynie przez parlament. Jest to drugi pod względem ważności akt normatywny w hierarchii białoruskiego systemu źródeł prawa, który musi pozostawać w zgodności ze znajdującą się na szczycie systemu prawnego konstytucją. Niewątpliwie w zakresie regulacji wyznaniowych to typowe rozwiązanie przyjmowane we współczesnych państwach.

Charakterystycznym rozwiązaniem dla modelu białoruskiego jest uzupełnienie zasady ustawowej formy określania wzajemnych stosunków państwa z organizacjami religijnymi o konstytucyjny wymóg uwzględnienia w regulacji ustawowej wpływu organizacji religijnych na formowanie duchowych, kulturowych i państwowych tradycji narodu białoruskiego. Należy podkreślić, że przy określaniu statusu prawnego organizacji religijnych oraz wzajemnych relacji państwa z organizacjami religijnymi niedopuszczalne jest stosowanie innych kryteriów niż te, które zostały wymienione w konstytucji. Wydaje się, że przyjęte rozwiązanie umożliwia elastyczne oraz uwzględniające odrębności regulowanie pozycji prawnej organizacji religijnych w państwie nie naruszające przy tym konstytucyjnej zasady równości religii i wierzeń wobec prawa.

Trzecia konstytucyjna zasada wyznaniowa to zasada swobody działalności organizacji religijnych. Swoboda działalności organizacji religijnych na terenie Republiki Białoruś nie jest nieograniczona. Białoruski ustrojodawca przyjął w tej mierze generalnie zbliżone rozwiązania normatywne do tych, które stosowane są w wielu współczesnych państwach. W konsekwencji zasada swobody działalności organizacji religijnych ograniczona jest przez także zawarty w art. 16 ustawy zasadniczej konstytucyjny zakaz funkcjonowania organizacji religijnych oraz ich organów i przedstawicieli w enumeratywnie wyliczonych przypadkach. Zakazane jest funkcjonowanie organizacji religijnych oraz ich organów i przedstawicieli, których działalność godzi w: suwerenność Republiki Białoruś, ustrój konstytucyjny, spokój obywatelski, realizację obywatelskich obowiązków wobec państwa, społeczeństwa i rodziny oraz umożliwia naruszanie praw i wolności obywateli, a także przynosi szkodę ich zdrowiu i moralności.

Rozwiązania przyjęte przez białoruskiego ustrojodawcę są w materii wyznaniowej zbieżne do rozwiązań przyjmowanych w innych współczesnych konstytucjach. Występują jednak także pewne różnice nie przesądzające generalnie o jakości regulacji normatywnej. Najważniejszą z nich wydaje się

być brak wyraźnego, literalnego określenia rodzaju państwa ze względu na rodzaj regulacji stosunków wyznaniowych¹².

W ustawie zasadniczej z 1994 roku nie odnajdujemy wprost odpowiedzi na pytanie czy Republika Białoruś to państwo świeckie czy też wyznaniowe. Należy jednak podkreślić, że na podstawie przyjętych rozwiązań normatywnych wyraźnie widać, że przyjęto klasyczny model państwa świeckiego. Nie jest to zresztą typowe rozwiązanie charakterystyczne dla europejskich państw powstałych na terenach dawnego Związku Radzieckiego.

Zgodnie z utrwalonym stanowiskiem doktryny prawa wyznaniowego państwo świeckie charakteryzuje się brakiem: kościoła lub związku wyznaniowego o charakterze państwowym (oficjalnym, narodowym), obowiązku (przymusu) nauczania religii oraz pełnego finansowania organizacji religijnych przez państwo¹³. Żadna z tych cech nie występuje w białoruskim systemie prawnym. Świadczy to bezspornie o świeckim modelu współczesnego państwa białoruskiego.

Taką interpretację zdaje się dodatkowo potwierdzać rozwiązanie konstytucyjne zgodnie z którym zakazane jest ustanawianie jako obowiązującej dla obywateli jakiegokolwiek ideologii o charakterze religijnym¹⁴. Zastanawiające jest, że zakazane jest ustanawianie jako obowiązującej dla obywateli jedynie ideologii o charakterze religijnym. Ustrojodawca wydaje się zatem nie zabraniać ustanawiania jako obowiązującej dla obywateli ideologii o charakterze niereligijnym czyli świeckim. Niewątpliwie jest to kolejna cecha charakterystyczna białoruskiego modelu regulacji problematyki wyznaniowej.

Istotne miejsce w białoruskiej konstytucji zajmują normy o charakterze gwarantującym wolność sumienia i wyznania. Do najistotniejszych zaliczyć należy: zakaz tworzenia i funkcjonowania na terenie republiki organizacji społecznych i partii politycznych, które mają na celu prowadzenie propagandy wrogości religijnej i rasowej¹⁵.

Zgodnie z obowiązującymi współcześnie standardami konstytucyjne prawa i wolności jednostki nie mają nie ograniczonego charakteru i podlegają ograniczeniom. Nie inaczej jest w przypadku wolności sumienia i wyznania. W białoruskim konstytucjonalizmie przyjęto rozwiązanie, zgodnie

¹² Przypomnijmy, że na podstawie kryterium rodzaju regulacji stosunków państwa do kościołów i związków wyznaniowych (organizacji religijnych) wyróżniamy dwa podstawowe modele państwa: państwo wyznaniowe i państwo świeckie.

¹³ Szerzej na ten temat M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999, s. 123–155.

¹⁴ Art. 4 konstytucji Republiki Białoruś.

¹⁵ Art. 5 konstytucji Republiki Białoruś.

z którym dopuszczalne jest ograniczenie tej wolności tylko w przypadkach przewidzianych w ustawach i tylko w interesie narodowego bezpieczeństwa, społecznego porządku, obrony moralności i zdrowia ludności oraz praw i wolności innych osób¹⁶. Istotnym wyjątkiem od tej zasady, mającym wybitnie charakter gwarantujący jest zakaz ograniczania wolności sumienia i wyznania w okresie trwania stanu nadzwyczajnego¹⁷. Przyjęte rozwiązania w tej materii są bardzo podobne do analogicznych regulacji konstytucyjnych wprowadzanych w wielu byłych państwach socjalistycznych.

Do innych zabezpieczeń konstytucyjnych regulacji wyznaniowych zaliczyć należy zasadę równości wszystkich wobec prawa, prawo każdego do równej ochrony praw i interesu prawnego bez jakiegokolwiek dyskryminacji na przykład religijnej oraz zobowiązanie się państwa białoruskiego do ponoszenia odpowiedzialności za ochronę historyczno-kulturalnej i duchowej spuścizny oraz nieskrępowanego rozwijania się kultury wszystkich wspólnot narodowych. To ostatnie rozwiązanie nie precyzuje niestety bliżej zasad i granic odpowiedzialności państwa.

Charakter ustawy wykonawczej do postanowień wyznaniowych republikańskiej konstytucji z 1994 r. ma ustawa z 17 grudnia 1992 roku o wolności sumienia i organizacjach religijnych¹⁸. Z punktu widzenia mocy obowiązującej oraz miejsca w hierarchii republikańskiego systemu źródeł prawa jest ona drugim pod względem znaczenia aktem normatywnym regulującym problematykę wyznaniową w Republice Białoruś.

Konstytucja Ukrainy uchwalona 28 czerwca 1996 r.¹⁹ reguluje problematykę wyznaniową w sposób szczególnie oryginalny. Świadczy o tym po pierwsze preambuła konstytucyjna, czyli uroczysty wstęp, w którym znajdujemy odwołanie się do Boga – tzw. *invocatio dei*. Ukraiński ustrojodawca użył bowiem wartej odnotowania formuły „uświadamiając odpowiedzialność przed Bogiem i własnym sumieniem, poprzednimi, obecnym i następnymi pokoleniami.... przyjmujemy konstytucję – ustawę zasadniczą Ukrainy”. Swoista oryginalność regulacji normatywnej polega jednak przede wszystkim na tym, iż w zasadzie w jednym artykule konstytucyjnym ujęto jednocześnie normy odnoszące się do wolności sumienia i wyznania jak i normy dotyczące relacji państwa z organizacjami religijnymi, czyli praktycznie całość problematyki wyznaniowej.

¹⁶ Art. 23 konstytucji Republiki Białoruś.

¹⁷ W okresie trwania stanu wojny ograniczenie wolności sumienia i wyznania jest dopuszczalne i zgodne z konstytucją.

¹⁸ *Wiadomości Rady Najwyższej Republiki Białoruś*, 1993, nr 2.

¹⁹ *Wiadomości Najwyższej Rady Ukrainy*, 1996, nr 30. s. 141.

Ustrojodawca ukraiński w art. 35 konstytucji przyznaje i gwarantuje każdemu człowiekowi wolność światopoglądu i wierzeń, nie używając przy tym pojęcia wolność sumienia i wyznania²⁰. W skład tak określonej wolności wchodzi następujące określone konstytucyjnie uprawnienia jednostki: prawo wyznawania jakiegokolwiek religii, prawo niewyznawania żadnej religii, prawo odprawiania bez przeszkód jednoosobowo lub kolektywnie kultu religijnego i obrzędów rytualnych, prawo prowadzenia działalności religijnej oraz prawo do ubiegania się o zamianę obowiązku służby wojskowej na służbę alternatywną (niewojskową) w przypadku, gdy przekonania religijne zabraniają posługiwania się bronią²¹.

Jednocześnie normy konstytucyjne zabraniają niewykonywania obowiązków wobec państwa i nieprzestrzegania prawa na podstawie przekonania religijnego i motywów religijnych.

Wskazane uprawnienia związane z wolnością światopoglądu i wierzeń zgodnie z konstytucją mogą być prawnie ograniczone. Ograniczenie takie jest dopuszczalne jedynie w przypadku i interesie ochrony: porządku obywatelskiego, zdrowia moralności społecznej oraz naruszenia praw i wolności innych ludzi.

Na podstawie art. 24 obywatele Ukrainy zostali objęci zasadą równości praw i wolności konstytucyjnych oraz zasadą równości wobec prawa bez względu na swoje przekonania religijne i areligijne oraz inne różnice. Jeżeli chodzi o inne nie konstytucyjne prawa i wolności jak np. prawo do noszenia broni przez funkcjonariuszy państwowych zasada ta nie obowiązuje²².

Zgodnie z brzmieniem art. 35 konstytucji kościoły i organizacje religijne są oddzielone od państwa, a szkoła jest oddzielona od kościoła²³. Żadna religia nie może być przez państwo ukraińskie uznana za obowiązkową. Zapisy te stanowią zatem o świeckości państwa i świeckości państwowego systemu oświaty i traktowane są w ukraińskiej doktrynie prawnej jako jedna z głównych gwarancji wolności światopoglądu i wierzeń²⁴.

Uzupełnieniem zasady świeckości państwa ukraińskiego jest art. 37, traktujący o zasadzie pluralizmu polityczno-społecznego, który zakazuje

²⁰ Szerzej na ten temat m.in. O. F. Frickij, *Konstytucyjne prawo Ukraini*, Kijów 2002, s. 161–173.

²¹ O. D. Forostiuk, *Religia i prawo: komentarz zakonodawstwa Ukraini*, Ługansk 2003, s. 49.

²² M. I. Chawroniuk, *Konstytucja Ukrainy, Komentarz zakonodawstwa Ukraini pro prawa ta swobodi liudini i gramadianina*, Kijów 2003, s. 100.

²³ Zapis ten jest wiernym powtórzeniem zapisów konstytucjonalizmu i ustawodawstwa radzieckiego.

²⁴ M. M. Zakowicz, *Religieznastwo*, Kijów 2000, s. 304.

tworzenia i działalności partii politycznych oraz organizacji społecznych, których program lub działalność godzi w ład konstytucyjny i służy religijnej wrogości.

Całość konstytucyjnej regulacji wyznaniowej dopełnia generalna zasada zawarta w rozdziale I w art. 11, zgodnie z którą państwo sprzyja konsolidacji i rozwojowi ukraińskiego narodu oraz rozwojowi świadomości, tradycji i kultury, a także rozwojowi etnicznej, kulturalnej, językowej i religijnej świadomości wszystkich narodów i mniejszości narodowych zakorzenionych na Ukrainie²⁵.

Konstytucyjne zasady wyznaniowe zostały rozwinięte w ustawie o wolności sumienia oraz organizacjach religijnych z 23 kwietnia 1991 r.²⁶ W ocenie ukraińskiej doktryny ustawa ta spełnia standardy demokratyczne i odpowiada międzynarodowym standardom oraz sprzyja odrodzeniu życia religijnego w społeczeństwie²⁷. Lektura ustawy z 1991 r. wskazuje, że jest ona oparta na następujących pryncypiach: równości obywateli bez względu na ich stosunek do religii, rozdziału kościoła i organizacji religijnych od państwa, oddzielenia szkoły od cerkwi oraz równości wszystkich organizacji religijnych wobec prawa²⁸.

Reasumując rozważania dotyczące konstytucyjnych norm wyznaniowych zawartych w ustawach zasadniczych Federacji Rosyjskiej, Republiki Białoruś oraz Ukrainy należy zauważyć, że przyjęty model stosunków państwa z związkami wyznaniowymi podobnie jak w większości państw powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego spełnia doktrynalne przesłanki współczesnego państwa świeckiego takie jak: równość religii i wyznań, brak jednego dominującego kościoła lub związku wyznaniowego, poszanowanie autonomii organizacji religijnych, brak przymusu nauczania religii, świeckość szkoły, brak preferencji i ulg celnych oraz podatkowych, równy status prawny osób duchownych i świeckich, rozdział kościoła od państwa, zakaz finansowania kultowej działalności organizacji religijnej przez państwo oraz administracyjno-sądowy system nadzoru.

Trudno jednak ten model porównać do jakiegokolwiek innego klasycznego modelu np. francuskiego czy też amerykańskiego. Występują bowiem

²⁵ W. W. Kosticki, *Prawo i religia. Zbiornik materialiw ta normatiwno-prawowich aktiw*, Kijów 2000, s. 11.

²⁶ *Wiadomości Najwyższej Rady Ukrainy*, 1991, nr 25, s. 284.

²⁷ N. I. Karpaczewa, *Sostojanije sobliudenija i zaszczyty praw i swobod czelowieka w Ukrainie*, Charków 2002.

²⁸ W. Ł. Pietruszenko, O. P. Pietruszenko, M. P. Skalieckij, *Religieznowstwo*, Lwów 2004, s. 265.

liczne cechy wyłącznie charakterystyczne dla niego. Można przyjąć, że normatywny model stosunków państwa z związkami wyznaniowymi w tych państwach jest modelem nowego typu, być może o charakterze przejściowym, dla którego najtrafniejszym określeniem wydaje się być nazwa model postradziecki.

Widoczne jest także, że konstytucyjne regulacje wyznaniowe stojąc na stanowisku świeckości państwa nadal są w okresie kształtowania i wymagają jeszcze doprecyzowania oraz pewnych korekt zmierzających do poprawienia jakości regulacji normatywnej.